

San Pedro de Quembre

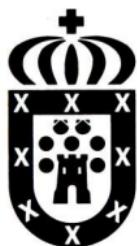
X. Lois Vilar Hermidas

Concellalía de Cultura
Concello de Carballo

San Pedro de Quembre

X. Lois Vilar Hermidas

Concellalía de Cultura
Concello de Carral

Concellalía de Cultura do Concello de Carral
Depósito legal: VG-290-1997
Impresión: Obradoiro Gráfico A Nosa Terra

Índice

Limiar	3
Megalitismo	5
Cultura castrexa	6
Cultos e lendas	9
Idade Media	17
Idade Moderna	24
Idade Contemporánea	32
Bibliografía	38

Limiáar

Estou novamente a apresentarles unha recolla histórica dunha parroquia do noso Concello, a segunda entrega dun traballo que o percorrerá parroquia a parroquia procurando saber máis de como viviron os nosos antergos, saber ¿Quenes fumos?, e logo reflexionar cara a onde camiñamos.

Si na anterior edición acubabamonos de Paleo (Carral), nestas follas que agora lles ofrecemos falamos da parroquia de Quembre, dos seus castros, das súas fontes milagreiras, das súas xentes... Por que o noso municipio ten historia dabondo, ainda que moita esta sen recoller, pero con estes libriños encetamo-lo camiño.

Un camiño que se vai achegando entre si, xa que os acontecementos históricos das distintas aldeas e pobos son moitas veces parelllos, máis nos quixemos separalos no que atinxe ó formato, pero nunca o conqueriremos na historia. Ela como se de unha fada se tratara é así sempre de caprichosa.

Estes son os dous primeiros pasos do que unha vez publicados tódolos aconteceres pasados das parroquias que fan posible o Concello de Carral, será un libro completo da nosa historia.

Permitame que asegure que o aquí escrito non é coñecido por moitos dos habitantes de Quembre pero pensen tamén que apartires de agora, vostedes, os seus fillos, e netos poderán saber o que aconteceu noutrios tempos na terra que pisan día a día. Sintome orgulloso de poder ofrecerelles esta ferramenta para lembrar a memoria do pasado, que foi recollida con moito agarimo por un home moi preocupado polo que foi antes Carral e Galicia, algo que deberiamos adeprender na Escola. Saber quen era Napoléon é sen dúbida importante, como que descubriu Cristobal Colón, pero moito mais importante é saber como eran os tempos da agora chamada historia en Quembre, Barcia, Carral..., nesas terras que nos viron nacer e medrar.

Ogalla disfruten moito lendo estas follas cheas de tinta, cargadas de sentimientos e de sabiduría popular, posto que da historia todos somos pezas como se dun xadrez se tratara.

Lois Anxo Ferreiro Bestilleiro
Concelleiro de Cultura do Concello de Carral

Megalitismo

O vestixio máis antigo que se lembra en Quembre é unha medoña, mámoa ou arca.

A medoña é un monumento funerario composto por un círculo de entre 6 e 9 pedras cravadas no chan e cubertas con outra gran lousa en cuio interior enterrábanse os cadáveres acompañados de obxectos de aqueles tempos (como machados de pedra, puntas de frecha, trebellos domésticos, etc...). As medoñas teñen unha antigüedad de 4.000 a 5.000 anos.

A medoña da que estamos a falar esta situada, según datos do Catastro da Ensenada (documento do ano 1752), no límite oeste de Quembre, é dicir, no Monte Xalo, no lugar coñecido como Monte das Arcas ou Monte da Arca Aberta, nome que precisamente alude á existencia destas mámoas. Hoxe aséntase alí a Urbanización do Monte Xalo.

A medoña formaba parte dun grupo de oito localizadas neste monte e das que temos información a pesar de que hoxe están destrozadas.

Esta medoña de Quembre recibía o nome de Medoña da Mámoa, ou tamén Medoña do Coto da Mámoa (1). As súas pedras foron usadas xa hai anos para facer lareiras e foi logo excavada polos buscadores de tesouros, que esperaban atopar alí ouro.

. Contan as lendas que na medoña habitaban uns seres imaxinarios, os mouros, que eran os que gardaban os tesouros. Así, un paisano de Montecelo que profanou unha medoña, asustouse ó ver debaixo da terra unha parella de mouros que estaba lavando no río soterrá que recorre o Xalo. Outro buscador de tesouros que excavou a Medoña do Alto do Tesouro (pertencente a Paleo e que xa vimos ó estudiar esta parroquia) tamén se asustou ó oi-lo gran estrondo que este río soterrá producía. Estas medoñas, según contan as lendas,

tiñan uns pasadizos profundísimos que as comunicaban entre si, o que se podía comprobar tirando unha pedra polo oco, xa que non oían como chegaba ó fondo.

Lendas aparte, podemos dicir que esta Medoña da Mámoa estaba sita no chamado Camiño dos Capóns, camiño do Touro ou camiño do Xalo (a), o cal partía de Fonte Migue-liño (no mesmo Xalo), atravesaba Paleo (pola Medoña do Alto do Tesouro, como xa vimos no monográfico de S. Estevo de Paleo), chegaba a Quembre, marcando o límite con Cerceda, e despois perdíase polo límite de Sumio até chegar ó km. 8 da estrada Carral-Encrobás (no lugar de Freans). Aínda hai poucos anos que este camiño era cruzado por xente que, a pé ou en cabalos, se dirixía dende Cerceda a A Coruña para traballar ou vende-los productos do agro, e tamén por carros cargados de madeira, destiñada a abastece-las necesidades que dela tiña a capital para a construición ou como combustibel. Hoxe, no tramo de Paleo a Quembre, este camiño atópase totalmente destrozado xa que sobre el fixéronse as estradas da urbanización.

Cultura castrexa

Como sabemos, os castros podemos definilos dun xeito moi xeral como poboados antigos —extendense dende o s. VII a. C. ó II d. C.— formados por vivendas e outras construccíons anexas (como fornos, alprendes, cortellos, templos incluso,...) e rodeado todo elo por murallas e foxos para defenderse de ataques inimigos. Estas vivendas, que serían circulares, de pedra, con cubertas de palla e xestas primeiro e con tellón despois, fóreron derrubándose pouco a pouco até quedar sepultadas debaixo da terra xunto cos enseres (armas, ferramentas de traballo, alfaias, etc.) que utilizaban os seus habitantes.

En Quembre temos un castro importante, é o chamado

Castro da Torre (2), sito en Paiolante, ó lado da estrada que de Cabancas vai a Sumio e por donde, como veremos más tarde, pasaba o Camiño de Santiago, que posibelmente se asentaría sobre unha vía romana.

Este castro ten unha forma lixeiramente ovalada. A croa, que é a parte superior, onde estaban as vivendas, está hoxe gravemente alterada por cultivos agrícolas, e as antigas vivendas quedaron en gran parte destrozadas pola cimentación das novas casas que alí se fixeron. As murallas defensivas que rodeaban a croa case teñen desaparecido por seren empregada-las súas pedras en novas construccóns.

Principalmente pola parte Norte e Leste aprecianse facilmente terrapléns —hoxe recubertos de pinos e eucaliptos— formando a típica pendente dos castros, e o foxo, excavado na terra, que rodea os terrapléns. Ambos, terrapléns e foxo, formaban o sistema defensivo do castro.

Castro da Torre: castro de media ladeira, a casa está na croa, a continuación vese o terraplén que cae hacia os prados da parte inferior da foto, por onde pasa o río Castro.

Pola parte Leste toda esta estructura remata nun río, afluente do Barcés, que precisamente leva o nome de río do Castro. Este asentamento ó lado dun río é unha característica propia dos castros, que tiña a finalidade de poder abastecerse de auga con facilidade.

Observamos asimesmo que este é un típico castro interior, situado a media ladeira (ten 160 m. de altitude), posto na base de Monte Xalo (onde os habitantes castrexos cazaban), e sobre o Val de Barcia (feraz Val de Barcia, onde practicarían a agricultura e a gandeiría).

A pesar de non ser excavado, apareceron nel restos de tellón (tellados de casas), pedras de vivendas, e incluso carbón (procedente da madeira que empregaban para facer lume).

Tamén había nel unha cova con paredes de cantería e con duas entradas, que aínda se poden adiviñar hoxe na ladeira Norte pese a estar tapiadas dende hai anos, polas que contan que cabería un carro. Esta cova e fonte de innumerabeis lendas: contan que por ela chegaríase ás Torres de Bordel (Sarandóns), din tamén que a súa extensión é tal que nunha ocasión meteuse nela un can e non foi quen de voltar. Contan tamén que neste túnel agáchase unha viga de ouro e outra de veneno. Se alguén tocaba a viga de ouro facía ricas a sete parroquias, pero se por erro tocaba a de veneno, morrerían os habitantes destas sete parroquias. O lado do Castro da Torre había unha casa na que, ó tirala, atoparon un libro que ningúén entendía, e por iso foi queimado. Este libro explicaría cal era a trabe de ouro e cal a de veneno. Cuidando estas vigas estarían os mouros, os cales saían pola noite a levar ós seus cabalos a beber, ben a unha fonte de dous caños que estaba no mesmo castro, ou ben á fonte de Paiolante, á que chegaban pasando por entre dous marcos. Tamén pola noite saía pola boca da cova un enorme león que axudaba a protexer esta viga de ouro.

A este lugar voltaremos a referirnos más tarde, na idade media e na contemporánea.

Cultos e lendas

Nestes tempos antigos, antes da chegada e implantación do cristianismo, non se consideraban, como agora, ós deuses seres aparte, senón que entraban a formar parte da Natureza e do ser humano. Polo tanto, as distintas partes que integran o mundo (pedras, augas, árbores, astros, animais, etc...) eran asento das diversas divinidades antigas e de ahí que moitos destes elementos teñan propiedades máxicas e curativas. E de ahí a gran cantidade de ritos, cultos e lendas que se basean nos distintos compoñentes da Natureza.

Co achegamento da relixión cristiana (na Galicia as primeiras comunidades cristiás organízanse nas cidades e ó longo das calzadas romanas a partir de finais do s. III) os cultos anteriores son perseguidos e os lugares que os sustentaban son destrozados ou ben substituídos por outros de carácter cristiá, misturándose ás veces ambos, o que diu lugar a unha nova relixión popular que pervive áinda hoxe aquí e noutras puntos de Galicia.

Así, en Quembre, áinda perviven ritos pagáns de culto ás augas, aparecendo diversas fontes cuia auga nunca secaba (característica primordial das augas máxicas), donde a xente iba pola noite a curarse (vencendo o medo ós encantos que nestas fontes había), lavándose alí e pronunciando conxuros, ou ben traíase a auga á casa para lava-lo enfermo que non podía desplazarse.

Destacan aquí: a fonte de Salgueiros (3), recomendada incluso polos médicos por mor dos seus valores medicinais; a de Paiolante (4), á que ademáis, según conta a lenda, bai-xaban os mouros que vivían baixo o Castro da Torre para

levar a beber ós seus cabalos; a do Picho (5), en Cimadevila, cuia auga non facía mal áinda que se bebera suando; a de Means (6), sita no vello camiño que de Cabancas vai a Means, á que viñan xentes con graves doenças, principalmente anemias, dela tamén se levaba auga para mulleres paridas ou prestas a dar a luz e cuia fama era tan grande que viñan persoas de tódalas parroquias de Carral e incluso dous concellos.

En todas estas fontes curábase gran cantidade de enfermidades. A máis corrente era, sen dúbida a “tiriza”, caracterizada pola cor amarela na cara e as mans e polas poucas ganas de comer que podían leva-lo enfermo á morte. Para a súa curación, levábase ó enfermo á beira da fonte ou, como vimos en Paleo, á beira dalgún río, e vertíasselle auga nas mans, que debía manter agarradas detrás da espalda. Isto facíase nove veces e “unha polo demo”, mentres se recitaba: “Tiriza, cochoriza, negra, encarnada, azul, verde, de calquiera cor que sexas, maldita sexas, vaite para as altas marescalladas, onde non se oia cantar galiña nen gallo, nen cristiano bautizado. Co poder de Dios e da Virxe María, un Padrenuestro e un Ave María”. Todo isto repetíase tamén nove días e “un polo demo” despois de raia-lo sol, pola noitiña. A auga había que tirala nunha encrucillada ou sobre as ortigas.

Pero quizais a fonte máis famosa que hai en Quembre é a chamada fonte de Santa Rosa (7). Seguramente era unha fonte de ritos pagáns e a igrexa cristiá, ó non poder combatelos (xa que, a pesar de prohibir estos ritos, as xentes seguían indo alí a curarse), cambeoulle o nome polo de Santa Rosa. Dise xeito o culto convertíase en cristiá, xa que agradecían a súa curación a un santo da igrexa católica.

A esta fonte de Santa Rosa, sita en pleno Camiño de Santiago, ó lado da desaparecida Capela de San Boaventura (que estudiaremos na Idade Moderna), no lugar de Esperante, ían os peregrinos e a xente afectada de enfermidades da pel a

lavarse. Era esta auga especialmente indicada para o “mal da rosa”, moi común naqueles tempos debido á falta de vitamina PP (nicotixamida) na alimentación, provocando unha avitaminose caracterizada pola erupción e descamación da pel da cara, pescozo e mans, é dicir, das partes expostas ó sol, ademais a lingua agrietábase e poñíase rosa; outros síntomas desta enfermidade eran diarreas e alteracións nerviosas.

Chegaban aquí os afectados por esta enfermidade antes de raia-lo sol, mollaban trapos na fonte, lavaban con eles as partes enfermas e logo deixaban os trapos alí a secar, xunto con algunas moedas, sempre en número impar. Estas moedas facían a ledicia dos picariños que logo ían a apañalas, eso si, despois de lavalas na fonte para que non se lles contaxiase a enfermidade.

Esta fonte, que pertencía ó Pazo de Esperante, era antes de cantería e con cano de pedra; o progreso (?), como case sempre (por desgracia) non respetou unha das mostras da cultura do noso pobo e hoxe soio queda unha mina de auga.

Tamén teñen poderes curativos as pedras, e aquí en Quembre lémbrase áinda como a xente curaba enfermidades nos marcos que dividían as leiras, sobre todo aqueles que dividían catro. Un dos máis coñecidos estaba ó carón da igrexa, pola parte Leste (8) e curábanse alí, sobre todo, ós nenos que tiñan “o curso fora”. Para elo pasábase nove veces e “unha polo demo” ó neno por riba do marco dicindo: “Marco, marqueiro, recóllelle o cú a este compañoero”. Tamén se curaban as almorrás sentándose longo tempo sobre un marco.

Respecto ás árbores máxicas, quedan tamén aquí vestixios de antigos ritos. Así, os cerqueiros (especie de carballeiro de casca moi delgada) curaban as crebaduras e hernias de nenos. Para elo tíñanse que buscar dúas persoas, unha muller chamada María e un home chamado Ventura. Si na parroquia non había un Ventura, podía valer un Pedro (ás

vezes soio había un Ventura ou un Pedro na parroquia e tiña que encargarse de sanar a tódolos nenos que o necesitaban). Iban pola noite ás 12 —hora máxica— a xunto o cerqueiro e facíanlle unha fendidura cunha navalla ou cunha machada e, pola fendidura, pasaban nove veces e “unha más polo demo” ó neno recitando: “Toma María, toma Ventura, eu douche a... (nome do neno) para que Deus lle sane este mal, e o cure, e o sane, e o poña cerrado como el ha de cerrar”. Logo vendábase o cerqueiro con barro encarnado, moi abondoso en Quembre. Se o cerqueiro volvía a unirse, o neno quedaría curado. Isto practicábase moito na Chousa de Means (9), onde áinda quedan algúns cerqueiros asulagados por pinos e eucaliptos.

Outra árbore utilizada era o acibro, sobre todo o situado nos lugares onde pasaban as procesións que ían visitar ás persoas a punto de morrer. Collíanse este acibro e colocábase durante 9 días e “un polo demo” na cabeceira da cama para cura-las enfermidades da pel.

As encrucilladas teñen tamén poderes máxicos. En Galicia eran utilizadas para prácticas de curación e incluso de bruxería. Na encrucillada cercana ó lavadeiro da Horta do Conde (10) tirábase a “auga mala” que lavou ós enfermos de tiriza e facíanse remedios para a “sombra”. Na encrucillada das Batallas (11) curábaselle “a solta” ós nenos. Consistía esta enfermidade en que algúns nenos de pouca idade tiñan os pes torcidos, o que lles provocaba dificultade ou impedimento para andar. Para curalo atábanlle os pes cun cordel, levábaselle no colo até a encrucillada das Batallas e esperábase a chegada dunha persoa que tiña que cortarlle o cordón ó neno. Seguidamente volvería para casa por distinto camiño.

Certas persoas tiñan poderes máxicos. Así, para cura-la dor de cadrís era bo que pasara por riba dos cadris da persoa afectada un número impar de veces unha muller que tivese xemelgos.

Respecto a animais recóllemos tamén varias lendas. No Freixedo (12), en pleno Monte Xalo, aparecía ás 12 da noite do día de San Xoan unha galiña con pitos; dicían que si se collía antes de raia-lo sol, descobriríase un tesouro. Pero a galiña e os pitos eran esquivos e, ó correr detrás deles para pillalos, sempre desaparecían e aparecían noutro sitio máis lonxe.

Tamén no Freixedo hai unha lenda antiquísima, a da serpe: ocorreu que unha noite, un tal Fuco, que por alí pasaba, ouviu que chamaban por el, viu que se trataba dunha enorme serpe mirouna con arrepío e decatouse de que era unha moza da aldea de quen se contaba que desaparecera anos atrás e que, os encantos que vivían no Freixedo, converteran en serpe. Pediulle que a desencantase, para o que tiña que lle dar un bico na cola e outro na cabeza. Morto de medo Fuco fuxiu do lugar sen cumpli-lo que ela lle demandaba. A serpe quedouse queixando: "Maldito sexas Fuco, agora terei que estar

Fonte de Meáns.

outros 100 anos debaixo da terra". E alí queda esperando que alguén con arrestos pase por alí e a desencante.

Tamén se atopa nesta parroquia a cova do Sotal (13), pola que antes cabía un home —cóntase que nela se agacharon guerrilleiros na Guerra Civil— e hoxe é impenetrabel a causa da matorreira. Comunicaba esta cova, según a lenda, coas Torres de Bordel, en Sarandóns e nela habitaban tamén eses seres imaxinarios que son os mouros. En Galicia gran parte das covas, pedras traballadas, castros, medoñas, torres derruidas, ... atribúense a esta xente que, según moitas lendas, son os primeiros moradores de Galicia. Vivían debaixo da terra gardando tesouros, saían de noite e tiñan dotes máxicas, como as de aparecer e desaparecer cando querían ou as de encantar e desencantar persoas, animais ou cousas.

Os mouros más principais desta zoa vivían nas Torres de Morgade (trátase dun importante castro situado fora do Concello de Carral, no lugar de Morgade, en Ardemil — Ordes). Estes levaban o trigo das eiras de Quembre durante a noite. Para evitalo os veciños rociaban con auga bendita as leiras.

Unha noite de brétema viña un home a cabalo e petoulle na porta a un paisano desta zoa que era entendido en men-ciña. Díxolle que tiña a muller de parto e necesitaba a súa axuda. Alá o levou e o trouxo, sen que o menciñeiro soubera nen por onde foi nem por onde veu, e pagoulle cuns poucos garavanzos nun cribo. Ó día seguinte, o noso paisano topounos convertidos en moedas de ouro.

En Morgade hai más lendas, e meteremos algunha aquí, aproveitando a referencia, para evitar que se perdan, por non estar escritas, áinda que non pertenzan a Carral:

—Alí repítese a lenda da trabe de ouro e de veleno, como no caso do Castro da Torre.

—Temos outra que nos conta que a unha rica veciña do Castro de Morgade levábanlle o gando pola noite, dei-

xando no seu lugar unhas moedas de ouro. A veciña non pudo resistir contarollo ó seu home. Cando esto fixo, o suceso non volveu a acontecer xa que os mouros queren mante-la súa existencia e as súas andanzas en segredo.

—Un cura de aquel lugar quixo saber que misterio se agachaba no castro e descubri-lo tesouro. Fixo un gran burato e puxo uns cartuchos de dinamita. Abraiado, viu como alí apareceron unicamente un montón de queixadas de animais.

Volvendo xa a Quembre, e falando de tesouros agachados polos mouros diremos que unha forma de atopalos era usando o famoso *Libro do Ciprianillo*, que dicía onde estaban enterrados e a maneira de desencantalo: marcando un círculo na terra e recitando unhas oracións para a ocasión, non podendo sair do círculo sen expoñerse a graves perigos.

Moitos buscadores de tesouros houbo por esta parroquia. E a esta práctica e outras parecidas opúxose a igrexa. José Cardeso recolle no seu libro *Luces y sombras del arte en As Mariñas dos Frades* que no ano 1791 o visitador da parroquia de Quembre en nome do arcebispo Sebastián Malvar, escribe: "en esta parroquia se producen algunos abusos introducidos malamente en el buen régimen de la iglesia, en no querer algunos sacerdotes presentar las licencias a su cura fundador en su capricho, y otros curas permitiendo a los legos el uso de vestiduras sagradas para ponerlas a los niños y a algunas personas mayores, y aún para animales brutos, con el uso de libros prohibidos a fin de descubrir nómina de poco aprecio no obstante prevenido y la censura impuesta se previene al cura de que cuando tenga noticia de estos hechos ponga remedio e impida semejantes abusos".

Máis tarde, no ano 1849, o cura de Paleo e Quembre, Mateo Pereira —famoso pola súa asistencia relixiosa e humana ós mártires de Carral—, pide un médico para

Carral, xa que está farto das prácticas de curandeirismo que se fan alí, poñendo en perigo a vida das persoas, e denuncia a catro persoas que serán levadas a xuízo.

Finalmente falaremos doutras lendas con forte arraigo popular até hai moi poucos anos: as da estadea, á que moitas persoas, incluso hoxe, aseguran ter visto na súa mocidade.

Da procesión das ánimas que recorrían de noite os camiños con luces, asustando á xente, topámonos aquí con moitas testemuñas.

Contounos unha muller que, cando era nova, vindo pola noite da festa de Veira, atopou no lavadeiro dos Mouríños (14) (así chamado porque, según a lenda, alí acampaban os mouros) unha longa procesión de luces que se dirixían á igrexa de Paleo. A muller, asustada, escapou.

Un home asegura que tamén viu a estadea no mesmo lavadeiro dos Mouríños. Foi un día de entroido, vindo da taberna de Ponte Lago. Era un montón de luces semellando un enterro. O de diante levaba un pendón e unha cruz. Ían anunciarlle a morte a un home que finou ó día seguinte.

Noutro caso un arriscado mozo viu no mesmo lugar a procesión de ánimas que viña tamén de Ponte Lago. Por curiosidade foi tras ela e, chegando a Montecelo, atopou un home que, ó irlle a preguntar que era aquello, desapareceu misteriosamente. No momento apareceulle unha muller que morrera había varios días e que falou con el. A muller díxolle que andaba vagando polos camiños e, para encontrar acougo, tiñan que lle dar unha esmola á Virxe da Barca, pois foi esa unha promesa que ela non cumplira en vida. Encargouse o mozo de satisfacer aquela promesa e nunca máis a ánima volveu a aparecer.

Outro lugar onde tamén contan que se viu a estadea era no lugar de Bordesqueiro (15).

Outras veces sabíase da súa existencia polas voces que

daba, ou por outros indicios. Así, no lavadeiro da Horta do Conde oíase pola noite bate-las madeixas de liño; algún veciño foi mirar pero nunca atopou a ninguén.

Se te atopabas á estadea podia levarte con ela. Así lle pasou a un veciño que dende Salgueiros o levaron ó Freixeido (12) sen que el sepa como.

Outra persoa maior, coxa, que de noite estaba no Bordesqueiro (15) apareceu pola mañá moi lonxe, fora da parroquia, todo rascado das silvas e non podendo explicarse como, en tales condicións puidera recorrer tanta distancia. El, como no caso anterior, non lembraba ningún detalle, o que facía pensar á xente que fora obra da estadea.

Idade Media

Moitas vicisitudes sofriron os habitantes de Quembre e parroquias veciñas durante a Idade Media.

Quembre está destinada aquí a xogar un papel importante, xa que está alí situada unha das torres dos Condes de Altamira.

Esta torre, que en antigos documentos aparece co nome de Torre de Salgueiros, amosaba, xunto coas de Brion, Vimianzo, Cira, Castroverde e outras, o inmenso poderío destes condes, unha das linaxes importantes de Galicia durante a Baixa Idade Media e que chegaron a dominar gran parte das terras galegas, e incluso parte de Asturias.

Dende as Torres de Salgueiros dominaban enteiramente as feligresías de Quembre, Paleo, Sumio e Veira (hoxe pertencentes ó Concello de Carral), Encrugas e Cerceda (hoxe do Concello de Cerceda) e parte de Montouto (Concello de Abegondo) e Queixas (Concello de Cerceda).

Pero estas terras, nun principio non lles pertencían a eles. Arzobispado de Santiago, realeza e Condes de Altamira

pelexaron por elas longo tempo, pasando dunhas mans a outras con frecuencia.

No ano 1218 aparece Paleo como pertencente ó Arzobispado de Santiago, como recoñece o rei Alfonso IX, que recorría Galicia naquelas datas. Isto non impidiu que no ano 1224 os veciños de Carral aparezan pelexando ó lado do rei Fernando III o Santo nas longas loitas que se levaron a cabo durante a Reconquista para expulsar ós árabes do territorio español.

Chegaron os veciños de Carral, nestas loitas, até Andalucía e, entre as moitas batallas nas que participaron, destaca a toma de Baeza, na provincia de Xaén, ós árabes, na que se encheron de gloria.

Chegou a expedición do rei Fernando III a estas terras cando xa o poderío árabe empezaba a declinar, especialmente despois da crucial Batalla das Navas de Tolosa (16-7-1212). Ante a superioridade manifesta das tropas cristiás pídenselle ó emir árabe os castelos de Salvatierra, Bugalimar e o de Capilla. O emir acepta ceder os dous primeiros pero négase a entregar o de Capilla aínda que, para seguridade do tratado, céddelle temporalmente ó monarca cristiá o Castelo de Baeza.

O rei, nun principio, aséntase amistosamente no Castelo de Baeza pero seguidamente ataca e conquista o Castelo de Capilla e decide quedarse xa para sempre no de Baeza.

Debido a isto prodúcese o alzamento dos árabes, que atacan e asaltan o castelo que agora está en mans das tropas do monarca de Castela e León.

Conta o Padre Frai Felipe de la Gándara no seu libro *Armas y linajes de Galicia*, nunha mistura de lenda e realidade, que os cristiás (entre os que, como xa dixemos, había moitos veciños de Carral), que estaban alí en desvantaxe numérica, deixaron o castelo pola noite, pero poñendo ó revés as ferraduras dos cabalos, de xeito que os árabes pensasen que entraran reforzos no castelo.

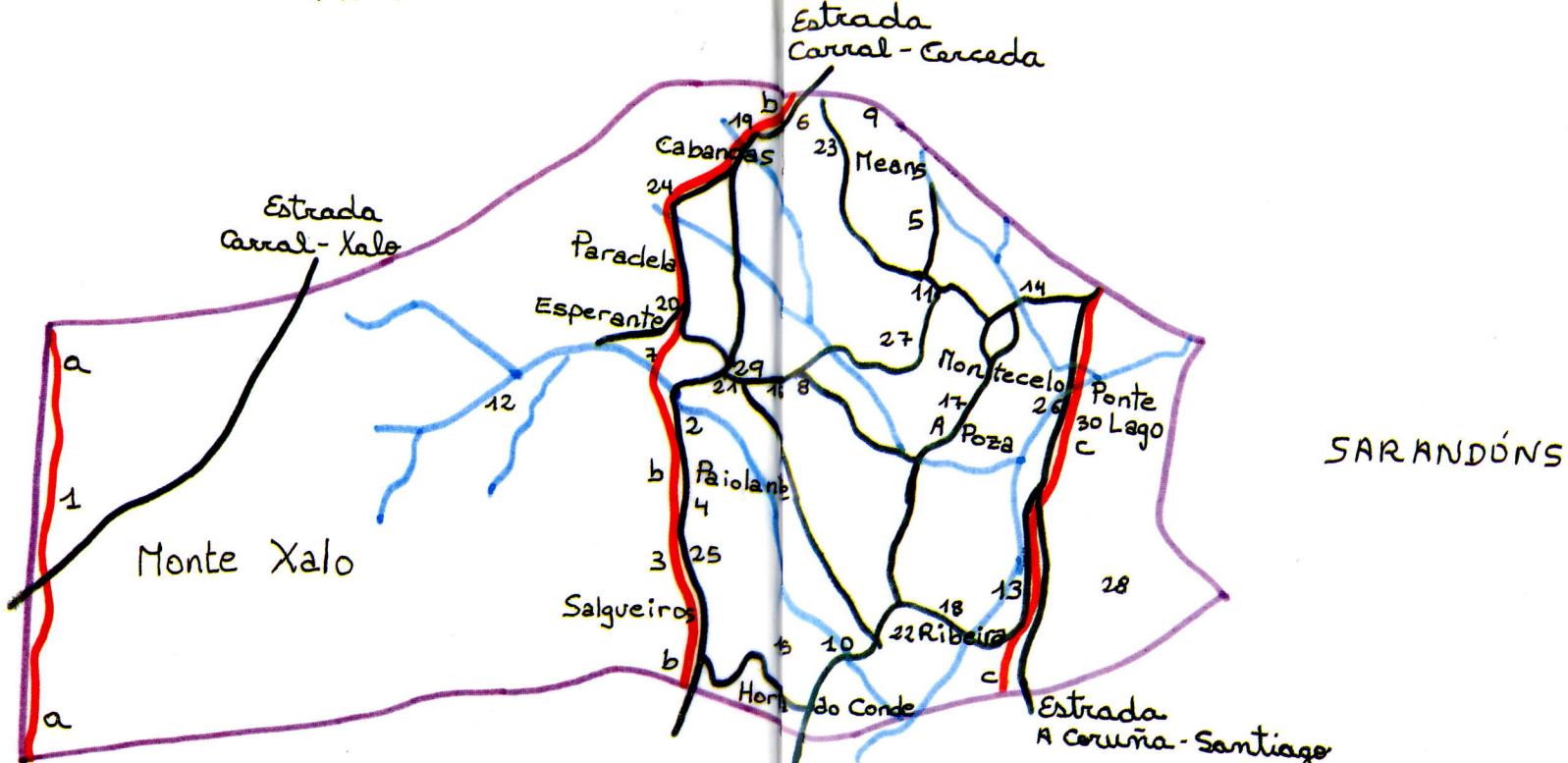
Logo de andar un corto treito, voltando a vista atrás viron no castelo unha resplandecente luz que parecía chamarlos. Volveron e entraron sen ser vistos, pero agora coas ferraduras ó dereito. Os musulmáns caeron no engano dos reforzos e deixaron de asedia-lo castelo, pasando este a ser posesión cristiá. Sucedeu isto na véspera do día de San Andrés do ano 1227, e tódolos cabaleiros cristiás puxeron os escudos e armas na porta da cidade orlados pola aspa de San Andrés.

Seguirán logo os carraleses coas tropas leales ó monarca nas conquistas de Córdoba, Sevilla, etc... Pero o feito da toma de Baeza fai que Fernando III conceda ás xentes de Carral o dictado de lealdade, e así aparece nos escritos da corporación municipal: "Carral, concello da lealdade". Concedelles tamén o privilexio de colocar no escudo unha bordadura de goles con oito aspas de ouro, unha por cada parroquia, en conmemoración de aquellas datas. Máis tarde, no ano 1497,

Bolas de pedra, propulsadas polas catapultas en innumerabeis batallas.

PALEO

SUMIO

Estrada
A Pousada
e Cerceda

VEIRA

- Limites
- Estradas
- Ríos
- Camiños antigos

SARANDÓNS

os reis católicos conceden á vila de Carral a Carta de Puebla Real, agradecendo estas axudas, polo que queda libre do señorío de Santiago, e pode colocar tamén no seu escudo a coroa real.

Pasan os anos e nesta Idade Media aparece o Val de Barcia baixo o dominio dos Condes de Altamira. Descoñecemos cando e como se fixeron con estas terras, pero no testamento de Ruy Sánchez de Moscoso, feito no ano 1456, aparece o Val de Barcia como unha das súas múltiples posesións. O mesmo Ruy Sánchez de Moscoso vive na Torre de Quembre durante longo tempo, e os paisanos de Carral tiveron que aguantar, del e dos seus descendentes, os seus impostos, as súas arbitrariedades e a participación nas súas guerras en busca de novas terras que dominar.

Cóntanos Vasco de Aponte no seu libro *Recuento de las casas antiguas del Reino de Galicia* que era este señor moi bravo e arriscado, e mantivo durante toda a súa vida guerras, sobre todo co arcebispado de Santiago, ó que nun principio prometera lealdade, e coas Casas de Mesía, Montaos, Suevos, ... Nunha destas batallas, nas terras de Xura (aldea de Vimianzo), foi perseguido, e recolleuse na Torre de Quembre, onde non puideron alcanzalo os seus enemigos.

Os seus descendentes seguiron a mesma tónica de batallas e intrigas.

Bernal Yáñez de Moscoso (señor destas terras entre o 1458 e o 1466) chega a manter cautivo a Fonseca, arcebispo de Santiago, e morre pelexando contra as hostes deste en Compostela.

Tamén vive aquí, no Val de Barcia, o sucesor de Bernal Yáñez, Alvarez Pérez de Moscoso, nun mandato efímero (1466-1468). Del dí Vasco de Aponte que carecía de valor, era supersticioso e crédulo. Pero, áinda así, unha noite saiu da Torre de Salgueiros, chegou ó Val de Meis e queimou a dous homes dentro dunha casa de Santa María de Loureda.

Debido a problemas de descendencia os Moscoso tiveron que buscar un sucesor en Castilla, un home valente e esforzado nas guerras e que ademáis fose parente deles. Foi este home Lope Sánchez de Moscoso, que domina estas terras dende 1468 até 1504, e que sería xa o primeiro Conde de Altamira e marcaría o fin da Idade Media. Tívose que sobrepoñer ás Guerras Irmandiñas (levantamento de labregos e xentes das cidades, fartos da brutal explotación á que os sometían os señores e a igrexa), que lle destrozaron tódalas súas fortalezas. Non hai noticia do que ocorreu coa Torre de Salgueiros pero, como veremos, aparece citada en documentos posteriores polo que, ou ben quedou intacta, ou ben foi, como as outras, destrozada e logo volta a levantar. A unión de condes e bispos acaban co levantamento irmandiño e todo volta á inxustiza de sempre.

Acábase aquí a Idade Media e o Condado de Altamira seguirá, como veremos, na Idade Moderna.

Mal o pasaron neste tempo os habitantes de Carral. Tiñan que participar nas guerras por vontade dos señores, pagar impostos arreo, sofrir vexacións destes, das cuadrillas de maleantes que asolaban os camiños e, ademáis, fame e pestes.

Cada veciño do Val de Barcia tiña que pagar un real polos servicios de vasalaxe, ademáis de centos de impostos como luctuosas, mostrencos, sinecuras, penas de cámara, etc. A estes impostos referirémonos na Idade Moderna por estar millor recollidos en documentos desa época.

Pero ¿onde estaba situada a Torre de Salgueiros? Aínda que nos documentos antigos aparece con ese nome, nos creamos que estaba situada no Castro da Torre (2), en Paiolante, preto de Salgueiros. Fainos supor isto as lembranzas, xa moi escasas, da xente maior que nos contan que no Castro da Torre había, precisamente, unha torre e que as súas paredes están sepultadas na terra. Tamén vemos distribuidas por distintas casas da parroquia unhas esferas de pedra pulida duns 40 cm.

de diámetro que foron sacadas do castro e que, sen dúbida, servirían para ser impulsadas por catapultas nas guerras medievais que aquí estudiamos. Decían os paisanos, con bastante bo humor, que con estas bolas xogaban os mouros, lanzándoas dende aquí até a Torre de Bordel ou a de Figueiroa.

O mesmo nome de Paiolante, onde está asentado o Castro da Torre, parece aludir á existencia dun paiol —casa ou subterráneo onde se garda a pólvora ou os pertrechos de guerra—. Paiolante significaría “ante o paiol”, e a aldea de Paiolante está precisamente situada ó lado do Castro da Torre, onde estaría o paiol.

Tamén na toponimia aparece o lugar de Horta do Conde, debaixo do Castro da Torre, que indicaría a súa pertenza ós Condes de Altamira, e alí precisamente tiña a casa o xuíz axente que o conde destinaba para distribui-la xustiza nestas terras.

Idade Moderna

Sigue aquí o dominio dos Condes de Altamira e a participación dos veciños de Carral en guerras e loitas.

En maio do 1589 ocorre o famoso suceso do ataque da flota inglesa baixo as ordes do corsario Drake, á cidade de A Coruña, en represalia por ter saído do seu porto a famosa Armada Invencible. Dezaseis días permaneceron aquí os ingleses pelexando palmo a palmo en cada rúa de A Coruña. Entre os defensores da cidade destaca a figura de María Pita, que viviu e morreu en Sigrás, e con posesións, entre os dous lugares, en Ledoño e Sigrás. Alí foron os veciños de Carral, baixo o mando do Conde de Altamira, a socorrer ós coruñeses, montando no Burgo unha forza de apoio que, ó final, xunto coa resistencia dos que estaban dentro da cidade, fixo desistir ós ingleses.

No ano 1594 está a Torre de Quembre (2) baixo a posesión de Lope de Osorio de Moscoso, novo Conde de Altamira, quen lla entrega ó seu fillo Rodrigo Osorio de Moscoso, como dote para o seu casamento con Isabel de Castro.

Esta torre aparece, xa a finais da Idade Moderna, funcionando só como cárcere. Con esta función permanece até os principios da Idade Contemporánea, na que se iría derrubando pouco a pouco.

Nesta época hai en Quembre varios pazos, casas grandes e capelas, moitas delas hoxe desaparecidas.

Había antiguamente, no mesmo solar que hoxe ocupa a igrexa de Quembre (16), unha capela románica da que non queda rastro. Temos sen embargo, na actual igrexa, un arco renacentista da antigua

Capela da Visitación, fundada por Constanza Raposo e Lope Raposo no ano 1553. Neste arco hai tres medallóns: un coa figura dun home (podería se-lo marido de Constanza Raposo, segúndi a xente), outro ten a dun anxo (podería representala imaxe do seu fillo), e o terceiro coa figura dunha muller. Sobre os medallóns lese a seguinte inscripción: "Esta capilla es de Constanza Raposo, hízose en el año 1553". Sábese que o cura que rexía esta

Capela da Visitación. En primeiro lugar, arco renacentista.

capela tiña a Casa Rectoral en Poza (17).

Outra capela daquela época e que áínda hoxe se conserva é a de San Xoan e San Antonio (18), contigua ó Pazo da Ribeira. Esta capela foi fundada por Doña Margarita Codesido y Verea, tutora e nai dos fillos do seu difunto marido, Juan Benito Salazar y Alvarado.

Non existe xa a pequena capela de San Bieito e San Xosé (19), sita en Cabancas, ó lado do Camiño de Santiago e que tiña enfrente a hoxe tamén desaparecida Casa Rectoral, onde vivía o cura.

Esta capela foi fundada no ano 1705 por María de Montenegro, dona do Pazo de Esperante, e reedificada no ano 1767 por Francisco Pardo, escribano desta xurisdicción.

Tamén queda lembranza da capela de San Boaventura (20), ligada tamén ó Pazo de Esperante e tamén situada no Camiño de Santiago, nun souto ó lado da fonte de Santa Rosa, en pleno Esperante, onde se celebraba a famosa romaría de San Boaventura. O derrubarre a ermida pasou o santo á actual igrexa de Quembre e a festa na súa honra celébrase o día 14 de Xullo. É esta unha festa moi celebrada en agradecemento ás virtudes deste santo, moi avogoso contra as tormentas e o pedrisco pois, según di a lenda, preservaba as colleitas dos veciños, incluso cando tiñan leiras fóra da parroquia, destes dous males e áínda hoxe, cando hai tormenta, conservase aquí o dito “San Boaventura nos protexa”.

Tamén ligado ó Pazo da Ribeira temos noticia de que en 1575 se fundou en Quembre por Vasco de Fraga, tesoureiro da igrexa de Santiago, unha Obra Pía de Orfas coa obriga de recoller, entre outras, dúas orfas do Val de Barcia cada ano.

Entre os pazos que había por aquelas datas conservanse dous, o da Ribeira e o de Esperante.

O de Esperante (21) presenta tres pedras armeiras que representan ás familias Valdés, Montenegro, Ulloa, Luaces, Bolaño,... Unha delas, colocada no portal, foi traída doutro

pazo, hoxe en estado ruinoso, que pertencia ós Valdés en Paradela (Soandres). Como dato curioso observamos nun escudo as armas de Bolaño, formadas por un bolo e un año, a unión das dúas palabras forma o apellido Bolaño.

O primeiro ascendente desta casa é D. Martín de Corgo, dono tamén do Pazo de Paradela. Personaxes importantes viviron aquí, como María de Montenegro, fundadora, como xa vimos, da capellanía de San Xosé, ou como D. Nicolás Valdés Montenegro de Ulloa y Figueroa, que foi rexedor perpetuo da cidade de A Coruña e capitán de milicias, ademais foi nomeado en 1765 membro de número da Real Academia de Agricultura do Reino de Galicia e a quen pertencían ademais as casas de Paradela, Baliño, Boimulle e outras.

Outro pazo importante é o de Ribeira (18), tamén coñecido co nome de Pazo de Carracedo. A pedra armeira ten o escudo de Salazar, composto por 13 estrelas, espada, castelo e as armas dos Alvarado, consistentes en tres flores de lis. As 13 estrelas fóreronlle concedidas a D. Lope García de Salazar por matar a un musulmán que se gababa de ter matado a trece cabaleiros cristiáns e, pola fachenda, vestía este musulmán un típico manto árabe con 13 estrelas bordadas, unha por cada vítima.

Pazo de Esperante.

O vínculo do Pazo de Ribeira foi fundado en 1562 polo tesoureiro D. Vasco de Fraga e Raposo, o mesmo que fundou a Obra Pía de Orfas.

Viviu neste pazo D. Antonio Ventura de Salazar, rexedor perpetuo de A Coruña. Os últimos habitantes foron os Montenegro, destacando Dona Francisca Montenegro y Canda-me, que dín era propietaria dunha inmensa fortuna da que non quedaron herdeiros. Este pazo foi vendido ós posuidores actuais que en 1978 o restauraron según as directrices do arquitecto Fernando Gago, sobriño dos compradores, engadíndolle unha balconada de ferro e unha de cristal. É este pazo un caserón de planta rectangular, de estilo relevante neoclásico e ten un fermoso xardín con laberinto de buxos

recortado en sentido xeométrico arredor de tres fontes de pedra. Un pouco distante posúe un fermoso pombal circular (22).

Había tamén naquel tempo outras casas grandes das que xa apenas quedan restos. Destaca a Casa dos Señores de Mean (23), en Mean; a Casa solariega de Cabancas (24), que pertencia no ano 1805 a D. José Ramón Pardo de Andrade e da que hai quen dí lembrar o escudo cuadrado con debuxo de dous cans, ademais de patín,

Pombal do Pazo da Ribeira.

escaleira de canteiría, cruz na porta e un gran lagar; a Torre de Vilasuso (25), en Salgueiros, que na fachada tiña unha pedra armeira con escudo encerrando un aspa a cal dín que se empregou na construción da estrada que por alí pasa.

Conservase áinda na actualidade unha construción peculiar daqueles días. Trátase dun muiño que, áinda que non funciona, amosa en Ponte Lago a súa alta cheminea de tixolos (26). Este foi nun principio un serradeiro cuias serras eran movidas por unha máquina de vapor que había que alimentar con abundante leña, de aí a alta cheminea. Desaparecido o serradeiro fixose alí un muiño. A máquina de vapor utilizouse entón para move-las moas cando a auga do río Barcés ía moi baixa. Tiña ademais outra particularidade, posuía dúas rodas artificiais traídas de Francia que moían o trigo, e outras dúas típicas de granito do país coas que se moía o millo.

Tantos condes, tantas igrexas e pazos influirían, naturalmente, nas vidas das xentes de Quembre e das parroquias veciñas. Xa falamos das guerras ás que tiñan que sumarse, e falaremos agora da multitud de impostos que sofrían estas xentes e que facían farto difícil a súa vida.

Os Condes de Altamira e a igrexa establecen un mesmo sistema de impostos en tódalas parroquias do seu dominio, áinda que con lixeiras variantes entre unhas e outras.

Cada veciño tiña que pagar ó Conde, por razón de vasalaxe, un real e un día de traballo ó ano.

Outras cargas importantísimas e moi gravosas para os labregos eran os diezmos (impostos sobre as colleitas), que o Conde e a Igrexa repartían en diferentes proporcións: se a colleita era de trigo, centeo ou millo, cobraba tres partes o Conde e unha o cura; se era de millo, cura e condes cobraban a partes iguais.

Os diezmos eran cobrados polo xeral en ferrados de trigo, centeo e azumbres de viño, ou ben se chegaba a un acor-

do monetario. Ó Conde de Altamira habíalle que facer este pago nunha casa sinalada o día sinalado polo Administrador do Conde, baixo pena de multa de un real.

Os diezmos cobrados ós labregos dependían da calidade da terra. Así, nun documento do ano 1752, atopamos unha relación dos diezmos cobrados en Quembre pola igrexa, que eran:

Por un ferrado de terra de labor de:

- 1ª calidade.... pagábase.... 1 ferrado de trigo.
- 2ª calidade.... pagábase.... 1 ferrado de centeo.
- 3ª calidade.... pagábase.... 1/2 ferrado de centeo.

Por un souto de:

- 1ª calidade.... pagábase.... 1 ferrado de trigo.
- 2ª calidade.... pagábase.... 1 ferrado de centeo.
- 3ª calidade.... pagábase.... 1/2 ferrado de centeo.

Por unha peza de monte de:

- 1ª calidade.... pagábase.... 1 ferrado de centeo.
- 2ª calidade.... pagábase.... 1/2 ferrado de centeo.
- 3ª calidade.... pagábase.... a 7ª parte do que producía a súa sembra.

E áinda faltaba a parte do Conde que, como dixen antes, soía ser superior.

Había tamén outros diezmos sobre viñedos e demais produtos da terra.

Outros impostos eran as primicias, que se aplicaban ó gando. Por exemplo, os que tiñan boi propio pagaban dous ferrados de centeo, 1 ó cura e outro ó Conde; os que tiñan bois doutro pagaban, ó menos, 1 ferrado.

Outra carga especial era a luctuosa, que cobraba o Conde por cada veciño que morría e que consistía na mellor alafa de catro pés, é dicir, na mellor peza de gando que tivera o veciño morto. A mellor peza de gando soía ser un boi, cuio valor tasábase, sobre o ano 1700, en 50 reais se o veciño era rico, ou

en 20 se o veciño era pobre. Se o veciño non tiña bois valía unha vaca, senón unha egua ou calqueroutra peza de gando. En último caso, o Conde podía coller os mobles da casa do difunto que mellor lle parecesen. Noutras parroquias, ó Conde, por dereito de abadía, correspondíalle o mellor vestido do defunto.

Había máis tributos que os veciños debían pagar ó Conde, como mostrencos, penas de cámara, pan de covas, etc...

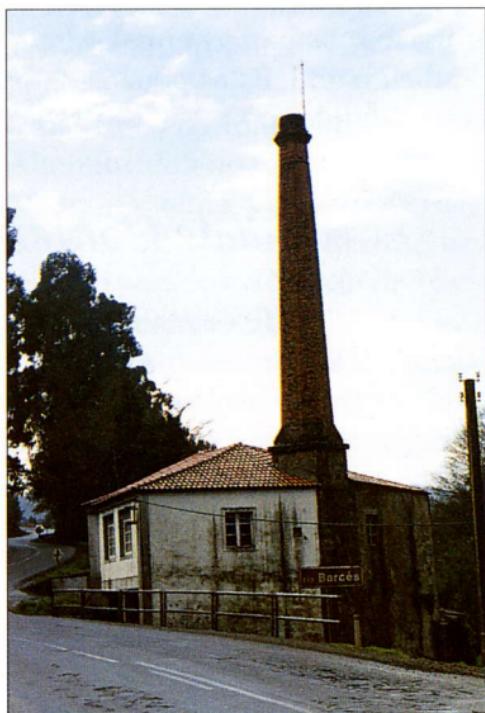
Ademais, xuiz, administrador e escribán, nomeados polo Conde, tiñan tamén establecidas diversas cargas que cobraban ós veciños.

Máis propio da igrexa eran as oblatas, que áinda se cobraban hai poucos anos. A súa finalidade era sufraga-los gastos de viño, hostias, cera e ornamentos relixiosos. O seu pago repartíase da seguinte maneira: os casados e as viúvas tiñan que pagar ó cura 1/2 ferrado de trigo. Ademais, cada muller casada ou viúva tiña que lle levar 1 ducia de ovos ó ano. Os viúvos non pagaban nada.

Por razón de voto pagaba cada veciño 1/2 ferrado de centeo á Dignidade Arcendial de Nendos, sita en Santiago e con terras por esta zoa.

Finalmente, había que contribuir ás arcas de SS.MM. o Rei de

Muiño de Ponte Lago.

España cunha grande cantidade de diñeiro anual. No ano 1752 os veciños de Quembre protestan desaforadamente e préganlle ó Rei que baxe a cantidade de diñeiro a pagar.

Para acaba-la Idade Moderna falaremos dun importante achádego (de hai uns 200 anos aproximadamente), que por desgracia non se conserva. Nunha leira do lugar de Batallas (27) (que según dín chámase así porque houbo alí unha importante batalla entre mouros) ocorreu que, ó traballala, o arado rozaba sempre nunha pedra que había no fondo da leira. Dunha vez prendeu o arado nunha argola de bronce situada no medio desta pedra. Levantárona e viron que era a tapa dun arca na cal apareceu un polvo negruzco que levaron a examinar, e venderon, a unha farmacia de A Coruña. Descubriuse que o polvo era mirra, utilizada na antigüedad para embalsamar cadáveres. O día seguinte volveron por máis, pero como chovera pola noite perdérase a mirra que alí quedaba. Este caso é real, aínda que soio conservado pola tradición oral. Estes poucos datos non permiten sabe-la ida-de do sepulcro.

Idade Contemporánea

Comeza a Idade Contemporánea no ano 1800, con grandes vicisitudes.

Constrúese a nova —e actual— igrexa de Quembre, no mesmo sitio que a anterior (16). Tómase como modelo a igrexa de Andeiro e utilízanse pedras dos montes de Xalo e de Bregua. O Conde de Altamira dona algúns cartos para facer esta igrexa, e hai que ir busca-lo diñeiro a Santiago; o maior-domo do Conde faise acompañar de dous homes para impedir que os salteadores, abundantísimos naquela época, roubaren o diñeiro.

Neste mesmo ano, no 1800, a Igrexa entra en litixio con

Antonio Valdés, xa que este se nega a pagarlle tres ferrados de trigo, ademais da esmola da misa de San Boaventura.

Estes datos sobre a construición da igrexa e do litixio con Valdés recollémoslos do libro de Cardeso Liñares.

A nova igrexa é de estilo neoclásico e planta de cruz latina, conserva o arco renacentista da vella Capela da Visitación (do que xa falamos no apartado adicado á Idade Moderna), e ten, ademais, a capela da familia Valdés co seu sepulcro. Na fachada presenta unha cabeza de lobo sanguinante, que é o emblema dos Moscoso.

Son estes tempos de guerra e fames. No 1809 os franceses saquean a poboación de Quembre, entran na igrexa destrozando a porta e rouban tódolos obxectos de ouro e prata.

Eran frecuentes tamén os grupos de delincuencia organizada, coñecidos co nome de "gavillas", que se adicaban a roubar, torturar e incluso matar. As más importantes eran as de Poulo, Cambre e Abegondo, habendo unha máis pequena en Carral.

E en Carral había, como xa vimos na Idade Moderna, o cárcere, que era a Torre de Altamira, sita no Castro da Torre. Alí foron a parar, entre outra moita xente, os compoñentes destas gavillas. Así, aparece un Vicente Antonio Rodríguez, xefe de gavilla de Poulo, que foi apresado no Mesón de Herves no ano 1822 e recluido neste cárcere de Carral. Máis tarde arrestaron ós seus compinchés, entre os que estaba aúa nai. Pero non debía ser este un cárcere de moita seguridade xa que no Nadal deste mesmo ano, aproveitando a confusión orixinada pola festa, fuxiu o cabecilla e, días máis tarde, tamén conseguiron fuxi-los os seus amigos.

Por outra banda prodúcense desavenencias entre as distintas capelas de Quembre xa que os curas queixábanse a Santiago de que debían dicir misas en moitas capelas e, ás veces, cobraban uns o que tiñan que cobra-los outros. Sucedió isto polo ano 1826.

Polos anos próximos ó 1836 Carral vese inmerso na Primeira Guerra Carlista, entre os partidarios da raiña Isabel II e os partidarios de Carlos, tío de Isabel. A raiña era unha nena cando empezou a gobernar e rexía a súa nai, Mª Cristina de Borbón, esposa de Fernando VII.

A rebelión carlista alcanzou o seu céñit no ano 1836 e rematou coa promulgación da Constitución de 1837 e a derrota militar no 1839. Durante estos anos hai en Carral enfrentamentos, ás veces tráxicos, entre ambos bandos. As tropas militares ocupan todo o concello, instalándose nas casas dos veciños —cos conseguintes abusos— e requisando todo o ouro, prata e alfaias dos veciños e das capelas.

O destacamento militar máis importante sitúase en Herves, e hai que suministrarlle gratuitamente a munición, comida, viño, etc., a través do recén constituido Concello de Carral. Asimesmo hai un vixia en cada parroquia de Carral controlando as tropas inimigas; así, en Quembre, había unha atalaia en Monte Ladeiro (28) para vixiar o Camiño de Santiago.

Aínda habería dúas guerras carlistas máis. A última, nos anos 1872-1875, tamén deixaría impronta neste Concello. Pero delo falaremos más extensamente no monográfico adicado á parroquia de Veira, por ser aquí onde se produciron más incidentes.

Pero non foron estos os únicos sucesos que alarmaron á poboación. O 26 de abril de 1846 ten lugar en Carral o famoso fusilamento do capitán xeneral Solís e dos seus 11 oficiais, levantados contra o poder do dictador Narvaez. Disto falamos xa no monográfico sobre Paleo, e non o repetiremos aquí. Simplemente dicir que en Quembre vivía o cura Mateo Pereira que, sendo cura de Paleo e Quembre, deu auxilio espiritual e humano a estes pobres soldados. Mateo Pereira estivo con eles a noite en que os recluiron na Capela do Socorro, antes do seu fusilamento, e recolleu as súas derradeiras

palabras e vontades. Despois do fusilamento impidiu que as tropas inimigas lles roubasen as roupas e outros obxectos de valor. Por si isto fose pouco, Mateo Pereira deixounos unha valiosa testemuña escrita sobre as derradeiras horas desta xente. De Mateo Pereira e os seus sucesores conservamos tamén varios documentos de litixios con Santiago relativos a bens da igrexa.

No ano 1875 un grande incendio destroza a igrexa de Quembre, salvándose soio a sacristía, que debe ser reconstruída de novo.

Doutros acontecementos, tamén importantes en Carral, que abarcan esta e outras parroquias (como a Guerra Civil de 1936-1939), iremos dando datos en sucesivos monográficos.

Queremos facer mención aquí dun vello cruceiro de pedra (29) situado cerca da igrexa, destrozado hai uns 20 anos e substituído por un de cemento de nulo valor artístico.

Tamén adicaremos unha grata lembranza a un vello ofi-

Armas dos Moscoso, na actual igrexa de Quembre.

cio xa desaparecido. Trátase dos arrieiros, que por aquelas datas viñan nas súas mulas con grandes cestas a recoller, de aquí e das terras veciñas, cereixas (das que o Val de Barcia tiña boa sona) e outros froitos que xuntaban no Castro da Torre (2), en donde logo as cargaban en carros e ían vendelas a outros lugares.

Pecharemos iste monográfico falando dos Camiños de Santiago.

Como en Paleo, pasan por aquí dous camiños de Santiago. Un, situado máis ó Oeste, é o máis antigo e menos coñecido (b). A partir da vella igrexa de Paleo entraba en Quembre pola actual estrada que de Cabancas vai a Salgueiros, pasando por diante da desaparecida capela de San Bieito e San Xosé (19). Subía logo polo ramal —hoxe tamén asfaltado— de Cabancas a Esperante, onde topaba primeiro coa casa solariega de Cabancas (24) e, xa en Esperante, coa capela de San Boaventura (20) e a fonte de Santa Rosa (7). O nome de Esperante, derivado do latín “sperare”, significa “lugar de espera”, tal vez referido a unha parada de carretas ou cabalerías que recorrían este camiño. Dende Esperante, diríxase o camiño até o Castro da Torre (2) (no único tramo que aínda non está asfaltado, pero que xa é case irrecoñecible), e de aquí chegaba a Salgueiros, pasando pola Torre de Vilasuso (25) (Salgueiros), desembocando por fin en Sumio.

O segundo Camiño de Santiago (c) coincide nun principio coa actual estrada Coruña-Santiago. As carrilanas e as cabalerías tiñan a parada nunha casa que aínda hoxe existe (sita en Ponte Lago (30), frente ó muiño da alta cheminea (26), e na que había un abrevadoiro para os cabalos. Desvíase o camiño á dereita, pola estrada que de Ponte Lago vai á Horta do Conde pero, antes de chegar ó Pazo da Ribeira (18), colle á esquerda, adentrándose na parroquia de Veira.

Hai datos de viaxeiros por este segundo camiño dende a Idade Media, aínda que até 1721 este camiño non é arranxa-

do polos propios veciños. No ano 1766 empeza a facerse a actual estrada Coruña-Santiago. Neste mesmo ano constrúese a ponte de Brexa en Paleo, e un pouco máis adiante a de Ponte Lago, que sustitúe a outra que tiña más ollos.

Pasaron por aquí moitos peregrinos, tropas que vixiaban o camiño e persoaxes famosísimos. Destacaremos simplemente a dous que citan a Ponte Lago nos seus escritos sobre o Camiño. Eles son: Cosme III de Medicis, poderoso banqueiro italiano e Gran Duque de Toscana, que no ano 1666 destaca a beleza do Val de Barcia, áinda que dí que aquí durmiu nun tugurio; e Frai Martín Sarmiento, ilustre lingüista, botánico, viaxeiro e autor de innumerabeis libros e que no ano 1745 recorreu este camiño.

Bibliografía

- VILAR, L.: 1996. *San Estebo de Paleo*. Concellalía de Cultura do Concello de Carral.
- VILAR, L.: 1996. "A necrópole de medoñas do Monte Xalo e arredores". Revista Esculca.
- CARDESO LIÑARES, J.: 1993. *Luces y sombras del Arte en As Mariñas dos Frades*. Ed. José Cardeso. Rutis.
- VV.AA.: *Contiños da lareira*. Carral.
- VV.AA.: 1991. *Cousas de Carral*. Concello de Carral.
- VASCO DE APONTE: 1986. *Recuento de las casas antiguas del Reino de Galicia*. Santiago de Compostela.
- FRAY FELIPE DE LA GÁNDARA: 1662. *Armas y triunfos de Galicia*. Madrid.
- MARTÍNEZ BARBEITO, C.: 1986. *Torres, pazos y linajes de la provincia de La Coruña*. Ed. Everest.